

борат. Од таа гледна точка војничкиот пораз на Востанието не е пораз на македонската национална револуција, туку победа. Така гледан Илинден се издига како редок настан, а делото на Крушовската република како почеток на новата епоха во развојот на македонската национална борба, кој идеал беше остварен и надминат во Народноослободителната борба.

Она што не можеше македонскиот народ да го оствари во времето на Илинденското востание го оствари и далеку го надмина, градејќи социјализам во славната Народноослободителна борба, во лицето на Социјалистичка Република Македонија, рамноправен член во братската заедница на југословенските народи — СФР Југославија.

Б. Јовановски

ПРИЛЕПСКИОТ КОНГРЕС ВО 1904 ГОДИНА

По неуспехот на Илинденското востание Внатрешната организација се најде пред уште поголеми мачнотии. Но сега, за разлика од пред самото востание, вооружените сили на организацијата требаше да се борат за зачувување на независноста на движењето од завојувачките постигнувања на буржоаско-монархистичка клика на Бугарија, Србија и Грција. Тоа најмногу се забележа во Битолскиот револуционерен округ, кој беше најактивен во тоа време.

По прекинувањето на востаничките акции есента во 1903 год. во Битолскиот револуционерен округ, како последица на големите неприлики нанесени на востанатото население, во Револуционерната организација веднаш настана реакција и силно опаѓање (како што вика Георги Поп Христов) на духот меѓу борците. Целиот Битолски округ беше исполнет со турски војски што ги опустошија најубавите села во Костурско, Охридско, Ресенско, засилувајќи го до бескрајност преследувањето на преостанатите чети. Затоа како што вика гореспомнатиот, останувањето на четите во округот преку зимата било скоро невозможно. По заповед и распоред на штабот, оружјето било складирано и повеќе од четите заминале во Бугарија, додека некои и така компромитирани останале легално по домовите, оддавајќи се на секојдневната работа. Некои беа од оние познати работници што останаа и понатаму во Македонија да го крепат духот на населението, а меѓу нив на прво место Даме Груев, Ѓорче Петров, Георги Сугарев, Христо Узунов, Пере Тошев и други.

Во ова време се поставуваше и прашањето за натамошниот поредок, управувањето и тактиката на Организацијата, за да се устрои натамошната работа на Организацијата и да се најдат поповолни форми за работа. Се јави потреба од еден конгрес во кој ќе се провери ново-создадената положба и се изработи нов устав сообразно на новонастанатите услови. И вистина за таков конгрес иницијативата ја зедеа битолските раководни сили.

„И покрај Дамета, вели Ѓорче Петров во своите спомени, Узунув, Сугарев и уште некои зедоа иницијатива да ги свикаат останатите на собрание, на кое да се определи каков став ќе треба да има во иднина Организацијата — еден вид против Дамевата желба да централизира. Даме не можеше да разбере оти веќе не сме свето евангелие“¹⁾).

Затоа имено таков конгрес беше свикан во прилепските села во месец мај 1904 год. Тој беше подвижен конгрес од сите претставници на околиците во Битолскиот револуционерен округ. — На тој конгрес присуствуваа следните војводи: Даме Груев, Пере Тошев, Ѓ. Петров, Петре Ацев, Христо Узунув, Ѓорги Сугарев, Никола Каранџулов, Ѓеорѓи Пешков, Јордан Тренков и др. Сите овие го претставуваа Битолскиот револуционерен округ. На овој конгрес имаше и претставници од другите револуционерни околии, како на пр. Добри Даскалов, од Тиквешко, и Стеван Димитров, од Велешко. Од Тиквеш поканиле, како што вели Ѓорче, легални сили како и од Велес, но овие не дошле. Само Јуруков го донел на конгресот од Тиквеш Пешо Војводата — неговиот верен другар. Од Софија беше пристигнал со чета Ѓеорѓи Поп Христов, бивш член на окружната управа во Битола, лерински војвода за време на востанието. Ѓорче вели:

„Павел Христов и Лозанчев не сакале да дојдат, зашто сметале дека ова собрание било против нив. Исто така, тие ја немале и согласноста на Дамета“.²⁾

Протоколите од овој прв окружен конгрес, како и од другите конгреси ги нема. За време на окупацијата, т. е. во 1942 година тие беа земени од прилепското скривалиште и однесени во Бугарија од Јордан Тренков — врховист. Конгресот бил подвижен. Така на пр. една чета од околу 30 души, делегати и четници се движела од село в село. Првите заседанија на Конгресот почнале во селото Беловодица, па продолжиле во селата Дрен, Смолани, Царевиќ, Топлица, Тројаци, Плетвар, Оревоец, Крстец и завршиле кон крајот на месец мај во Никодинската Планина. За него разбрала и турската власт и пишала во Солунските весници уште кога бил растурен, но тој вешто се движел и не паднал во турските раце.

Првата и најважна работа на Конгресот била да констатира дека има потреба од реорганизација во самата Организација. На ова нешто Даме се спротивставил, но мнозинството се изјаснило за реорганизација и во таа смисла се разгледаа проектите на Пере Тошев и Даме Груев. Основната карактеристика на Перевиот проект — устав беше изборноста на сите форми и широка демократичност.

„Радикалната промена беше што мистериозната централизација се отфрлаше, кога ќе се почне од Централниот комитет па до селата, а место неа широка децентрализација. Сложен механизам се предвиде во вишите раководни установи, за да можат сите повидни сили на организацијата да земаат учество во делата на Организацијата. Тоа одговараше на расположението: никој веќе не сакаше да чуе за старата централизација.“³⁾

¹⁾ Ѓорче Петров — Спомени, Скопје, кн. I, 1950, стр. 158.

²⁾ Ѓорче Петров — Спомени, Скопје, кн. I, 1950, стр. 159.

³⁾ Ѓ. Петров, Спомени, 160.

Груевиот, пак, проект ја застапуваше централистичката система. Осудени и отфрлени беа како крајни и двата проекта. Еве што пишува Георги Поп Христов за оваа работа: „Въпреки силната мотивировка на Пере Тошев, които между другото се опираше врху настроението и желанието на самото македонско население, проекто-уставът му, като крајно децентралистичен и не одговорящ на една револуциона организација, не бе приетъ въ неговата целостъ. Сжштата участъ сполете и Дамевиа, които много слабо застъпваше изборното начало за ржководните тела“.⁴⁾

На самиот Даме Груев му било сугерирано да комбинира од двата проекта еден. Груев го извршил тоа при соработка на Ѓорче Петров и на други децентралисти. Тој требало, како што вели Христо Сиљанов, да направи по неволја концесии на реформаторскиот дух, за да може да внесе нешто споредбено и помалку ризично и горделиво.

Но и вториот проект на Дамета не беше во својата основа нешто друго туку првиот проект, само во поугледна форма. Но и двата проекта биле отфрлени и бил изработен трет од Даме и Ѓорче. Сега Конгресот решил третиот (комбинираниот) да почне да се применува во Битошкиот округ, а истовремено сите проект-програми да се испратат во сите окрузи за проучување; па кога ќе се дојде до општиот конгрес на Организацијата, тогај да можат учесниците да земат свој став. Во таа смисла изработениот проект-правилник во духот на горното решение направен е обид да се примени најнапред во Прилеп, каде бил и применет и биле спроведени избори. Овие избори ги споменувам за да покажам дека навистина не можело да се дојде до никакво помирување меѓу приврзаниците на Ѓорчета и приврзаниците на Дамета, каде за малку не дошло до сериозни борби, не сакајќи старото управно тело да ја предаде управата на новоизбраните, сметајќи оти се изиграни. По тоа се пристапило кон изработување на правилник за четите, како и некои директиви за натамошна нова борба.

Второто по важност прашање кое се разгледувало на Конгресот бил ставот на Организацијата спрема вооружените пропаганди. По ова прашање како главни противници се појавиле еден на друг Пере Тошев и Ѓорче Петров. Окружниот комитет во Битола веќе се занимавал со ова прашање и донекаде определил еден свој став.

Главните работници на прилепскиот Конгрес имаа јасна претстава за опасноста од вооружените пропаганди и за потребата од своевремено организирана самозаштита. Конгресот требаше самостојно да ги разгледа начините и средствата за ефикасна борба против туѓата пропаганда. При тоа се истакнувале различни гледишта за изработувањето на статут. Според зборовите на Ѓорче, Пере сакал без колебање да и се даде национален колорит на борбата. Тој предлагал да се отворат вратите на Организацијата за бугарскиот национализам. „Тој сметал дека со допуштањето на бугарските офицери во Организацијата првата фаза за подготовка за побугарувањето на Организацијата поминало и дека откако се допуштила врховистичката парола за востание, се изместил и објектот на Организацијата и таа треба да следи општобугарски идеали“⁵⁾.

⁴⁾ Георги поп Христовъ: Сборник „Илинден“, од 1903—1922, Софија, 1922, стр. 101.

⁵⁾ Динев Ангел — Илинденска епопеја, II том, Скопје, 1949, стр. 55—65.

Оваа прашање за побугарување на Организацијата дојде врз базата на решението од битолските работници да ги претворат сите македонци патриаршисти во егзархисти, со цел да се создадат услови, да се земат пари за Организацијата од Бугарската влада. Јасно беше оти Пере греша и застапува едно немакедонско гледиште, што подоцна и самиот ќе го увиди, но на овој конгрес ова мислење предизвикало бурни дискусии, кои многу го огорчиле Ѓорчета и дури го разочарале.

Додека Даме не си го искажал својот став по ова прашање, Ѓорче бил покатегоричен. Единствено тој, по смртта на Гоце Делчев, го дигнал знамето на борбата против внатрешниот врховизам и на Конгресот одлучно се противопоставувал за секаква помош од владините средства во Бугарија. „Јас сакав да бидам подалековиден, вели Ѓорче во своите спомени на стр. 161, и подржував дека ако се вовлечеме во таа борба, не ќе можеме да издржиме, слаби бевме, истрошени. А ако се прибегне до средства од владини извори, тогај веќе револуционерната идеја пропаѓа“⁶⁾.

Според тоа Ѓорче не го одобрувал решението и го сметал за нетактично превртувањето на гркоманските села од патриаршиски во егзархиски и тој свој став по тоа прашање го спроведувал и на другите конгреси на кои тој учествувал. Понатаму Ѓорче сметал оти Организацијата и по катастрофата на Илинден ќе може да најде сили во себе си и преку свои средства да подржува еден чисто македонски национален револуционерен опстанок, затоа што не сакал никако да допушти Организацијата да стане бугарска, т. е. оружје на врховизмот за големобугарска империјалистичка цел. Ова прашање било решено во таа смисла дека треба да се земат сериозни мерки, не само против едната, ами и против другата пропаганда, кои веќе дејствувале како вооружени пропаганди. Се изработиле исто така и специјални директиви за водење на борба против овие пропаганди.

Меѓу другите решени работи на Конгресот се извршиле распределба на раководните сили — им се конкретизирале нивните должности. Според новоизработениот правилник, за четите се назначиле и инструктори-ревизори за какви биле поставени: Петре Ацев и Никола Каранџулов, за Прилепско и Мориховско; Христо Узунов, за Охридско, Струшко и Кичевско; Георги Поп Христов, за Леринско и Костурско; Георги Сугарев за Битолско, Демирхисарско и Ресенско, додека на Дамета му се поставило да замине за Порече со цел да ја парализира српската пропаганда. Слични директиви му биле дадени и на Перета (со Јордан Тренков да заминат за Азот — Велешко).

Поставувањето на овие задачи од Дамета, Перета и Јордан Тренков дошло како резултат на акцијата од Борис Сарафов, кој се спогодил со српските врховисти и им овозможил да навлезат во Поречјето и Азот. На ред со овие постапки на Сарафов, на Конгресот исто така биле осудени сите постапки од дипломатски карактер на Христо Матов и Христо Татарчев. Не се одобрувале нивните врски со Бугарската влада и Лансдорфа воспоставувани на своја рака, без согласност и против Органи-

⁶⁾ Ѓорче Петров — Спомени, Скопје, кн. 1, 1950, стр. 161.

зацијата. Решенијата на прилепскиот Конгрес биле доставени на другите револуционерни окрузи и им било сугерирано да се подготват и свикаат слични конгреси, каде ќе изработат свој проект-устав и правилници за понатамошна работа до свикувањето на општиот конгрес на ВМРО, како и да земат свој определен став спрема споменатиот општ конгрес.

Поради споменатите околности прилепскиот Конгрес не ја усвоил во крајна форма проек-програмата на Ѓорче Петров за управата на Организацијата; особено по националното прашање, кога Ѓорче смета (како што се изразува во своите спомени) дека се создало настроение против него во комитетите од битолската револуционерна област, каде бил одбегнуван од месните работници, кои се повеле по линијата на демагогијата и потоа на чисто внатрешно предавство. Но сепак Ѓорче не сметаше дека се е загубено. Со надеж дека ќе ги види соединети сите чесни македонски работници во името македонската национална идеја, тој тргна за Воденско кај пријателот Лука Иванов, за да ја види ситуацијата во Солунско за што двајцата се обидуваат да свикаат некакво собрание на округот на кој Ѓорче би ги изнел и осветлил некои од решенијата на прилепскиот Конгрес.

Прилепскиот Конгрес се почитуваше од другите конгреси: претставуваше една пресвртница и беше првиот конгрес кој ги зеде на себе тие решенија и им даде поттик и на другите конгреси да го постигнат истото. Фактички прилепскиот Конгрес даде сигнал за понатамошната борба на македонскиот народ против врховистичкото влијание, туѓите и домашните пропаганди.

Љ. Лаиџе

МАРКО ЦЕПЕНКОВ ЗА СЕЛСКИТЕ ЗАДРУЖНИ КУЌИ И ЧИФЛИЦИ ВО ПРИЛЕПСКО, ТИКВЕШКО И ШТИПСКО

Од многуте факти, имиња на личности и години на настани во нашите учебници по историја често пати се губи од предвид основната клетка од животот на нашите луѓе од минатото — селската куќа, во која живееја околу три четвртини од нашиот народ. За да ја пополниме оваа празнина ќе се послужиме со една статија на Марко Цепенков, пишувана на крајот на XIX век на македонски јазик и објавена во XVI—XVII том од Сборникот на Министерството на народното просвештение во Софија. Во неа Цепенков дава жив опис на една голема селска куќа со сите споредни простории, бројот на луѓето што живеат во неа, нивната организација за работа и меѓусебни односи, нивните права и должности, како и постапката при делбата и распаѓањето на ваквата селска куќа, односно задруга, составена од 20—30 члена.

Во истата статија Цепенков ги опишува чифлиците во Прилепско, Тиквешко и Штипско, потоа категориите на луѓето што ги работат, нивната организација и односите помеѓу нив и чифликсајбијата кои односи исчезнаа наполно едвам по ослободувањето на нашата земја и спроведувањето на вистинската аграрна реформа.